

Koroško vprašanje

Fran Zwitter

Vprašanje naše narodne manjšine na Koroškem nikakor ni tak kaos in labirint slučajnosti in osebnih motivov posameznikov, kakor se zdi marsikomu na prvi pogled. Z A. Siegfriedom bi bilo tudi tukaj mogoče reči, da ima po Goetheju celo pekel svoje zakone in da zato tudi politika gotovo ni brez njih. Treba pa je hladno in jasno ugotoviti dejstva in opredeliti pojme, najprej za pojem narodnosti, ki je v takih primerih zelo nejasen.

Klasičen primer situacije, kakršno najdemo skoraj pri vseh srednje-evropskih manjšinjskih vprašanjih, je nastal v Alzaciji in delu Lorene l. 1871., ko so bili ti kraji anektirani po Nemčiji. Prebivalstvo teh treh departementov je bilo — z izjemo nekaterih majhnih in otro omejenih predelov na zapadu — po svojem jeziku brez dvoma nemško. In vendar so poslanci iz Alzacije in Lorene protestirali proti aneksiji najprej l. 1871. v francoskem parlamentu v Bordeauxu, nato pa tudi l. 1874. v nemškem parlamentu v Berlinu; to stališče so zastopali v začetku vsi, od 1887 dalje pa vsaj večina alzaško-lorenskih poslancev. Ali so bili ti Alzačani Nemci ali Francozi? V nemški znanosti sta v času aneksije Treitschke in Mommsen zastopala stališče, ki ga je formuliral že M. Arndt l. 1813. v svoji brošuri „Rhein, Deutschlands Strom, nicht Deutschlands Grenze“, in ki je znano posebno po njegovih verzih:

So weit die deutsche Zunge klingt
und Gott im Himmel Lieder singt,
das soll es sein! Das soll es sein!
Das ganze Deutschland soll es sein.

Za narodnost je odločilen objektivni kriterij, t. j. jezik, zato je rekel Treitschke, da Nemci boljše vedo, kaj je prav za Alzačane, kakor pa ti nesrečniki sami in da jim bodo tudi proti njihovi volji vrnili njihovo pravo bistvo. — Nasprotno so pa postavili tedaj francoski historiki Michelet, Fustel de Coulanges in Renan tezo, da za narodnost ni odločilen samo jezik, ampak tudi drugi činitelji, med katerimi pa izbira subjektivni kriterij, t. j. narodna zavest. Svoj klasičen izraz je dobilo to mnenje v Renanovem predavanju „Qu'est—ce qu'une nation“ l. 1882., kjer beremo znameniti stavek: „L'existence d'une nation est un plébiscite de tous les jours“

(str. 27). S tem sta bili formulirani obe nasprotni stališči, ki ne odgovarjata samo trenutnim interesom obeh narodov, ampak imata tudi globlje idejno ozadje. Saj izhaja francoska teorija direktno iz ideje francoske revolucije o narodni suverenosti, nemška teza pa iz naziranja o eksistenci narodne duše, ki je neodvisna od volje posameznikov, torej iz mnenja, ki ga zastopajo posebno nemški misleci v dobi romantike in že v 18. stoletju.

Katero naziranje je pravilno? Popolnoma jasno je, da eksistirajo pri vsakem narodu zelo tehtni objektivni momenti, ki determinirajo njegovo narodno zavest; tako usodne odločitve vendar ne morejo biti produkt samovolje ali slučaja. Ni treba, da bi bil objektivni kriterij jezik. To nam dokazujejo številni vzgledi. Če so se Alzačani odločili za Francijo, je treba to razlagati z dvestoletno skupno zgodovino in še posebej s tradicijo in idejnim svetom francoske revolucije, ki jih je vezal s Francozi. Francoska narodnost sloni v bistvu še danes na skupni državni tradiciji in ne na jezikovni skupnosti; zato ji pripadajo po francoskem javnem mnenju Bretonci, ne pa francosko govoreči belgijski Valoni in Švicarji. — Na drugi strani je pa popolnoma jasno, da je francoska revolucija, ki je aktivizirala mase in likvidirala njihov do tedaj pretežno pasivni odnos do javnih vprašanj, ustvarila nov tip narodnosti ki si je ne moremo misliti brez trdne zavesti, ki veže vse njene pripadnike v celoto. Kjer take zavesti ni, tam formacija naroda v modernem smislu besede še ni dovršena. — Vsa ta dejstva so jasna. Nedoločene situacije nastanejo samo tam, kjer se bore med seboj različni objektivni kriteriji za določitev narodnosti, ali pa tam, kjer objektivni kriterij in subjektivna zavest med seboj nista v soglasju. Tedaj pa pride do konfliktov, ki se končajo s tem, da zmaga ena od obeh možnosti in da se nato v njenem smislu vzpostavi ravnovesje med objektivnostjo in zavestjo. V taki situaciji se nahaja tudi naša manjšina na Koroškem.

Na Koroškem živita samo dva naroda, Nemci in Slovenci. Posebnega koroškega naroda ni. Objektivni kriterij, ki loči oba naroda, more biti v tem primeru le jezikovna pripadnost, t. j. pripadnost k nemškemu, oz. k slovenskemu jeziku; poseben „windisch“ jezik ne eksistira in je le tendenciozna bajka. Subjektivni kriterij je pa seveda tudi tukaj le narodna zavest. Kakšno je torej resnično stanje jezikovne pripadnosti in narodne zavdnosti?

Germanizacija Koroške se je vršila v dveh fazah. V srednjem veku je bila nekaj časa vsa Koroška poseljena po Slovencih, nato so pa nemška gospodstva naseljevala med redko naseljeno slovensko prebivalstvo nemške koloniste. Kolonizaciji je sledila jezikovna asimilacija prvotnega slovenskega prebivalstva; v posameznih primerih so se pa tudi nemški kolonisti

asimilirali svoji slovenski okolici. Tako je nastala kmalu po koncu kolonizacije Koroške nova narodnostna meja, ki ostane nato nespremenjena do 19. stoletja. Ta meja je precej točno dognana; nemški in slovenski raziskovalci se v tem pogledu strinjajo. Kot njeno značilnost je treba poudariti, da poteka v ravni črti in ne pozna — z izjemo Kanalske doline, kjer se vrste nemške in slovenske vasi druga za drugo — nikakih jezikovnih otokov. Plemstvo je bilo v slovenskem delu seveda nemško, prebivalstvo mest in trgov je pa bilo le deloma nemško; vse to pa pride v primeri z agrarno kolonizacijo številčno le prav malo v poštev.

Druga faza germanizacije se je pričela v 19. stoletju. Naj navedem tu najprej sliko, ki jo dobimo iz uradnih podatkov.

V l. 1846. so izvedle avstrijske oblasti podrobno uradno anketo, ki je imela namen ugotoviti jezikovno pripadnost prisotnega civilnega prebivalstva, in ki se navadno označuje kot Czoernigova etnografska statistika. Dognala je za vso Koroško 95.544 Slovencev (29,99%) in 223.033 Nemcev (70,01%). Podrobni rezultati štetja in način njegove izvedbe niso znani, vendar pa prevladuje mnenje, da se ti rezultati precej ujemajo z dejanskim jezikovnim stanjem.

V naslednjih treh desetletjih se ni vršilo nobeno narodnostno štetje in vse številke, ki jih navajajo razni avtorji za to razdobje, so le kombinacije splošnih rezultatov naslednjih štetij in Czoernigove statistike od 1846. Šele od l. 1880. se začne pri štetjih upoštevati občevalni jezik (Umgangssprache) avstrijskih državljanov. Občevalni jezik seveda ni identičen niti z maternim jezikom niti z narodno pripadnostjo. Mnogi Slovenci so živeli v nemškem okolišu ter tam v resnici uporabljali nemščino kot občevalni jezik in morali to tudi priznati, če niso hoteli biti izpostavljeni persekucijam, češ da njihove izjave niso resnične; nasprotnih primerov pa skoraj ni bilo. Zato so Slovenci stalno nasprotovali kriteriju občevalnega jezika, medtem ko so ga Nemci zagovarjali. Rezultati teh štetij so bili sledeči:

	1880		1890		1900		1910	
	Število	%	Število	%	Število	%	Število	%
Slovencev	102.252	29·7	101.030	28·4	90.495	25·1	82.212	21·2
Nemcev	241.585	70·2	254.632	71·5	269.960	74·8	304.287	78·6
Drugih	227	0·1	274	0·1	345	0·1	573	0·2
Prisotnih avstr. državljanov . . .	344.064	100·0	355.936	100·0	360.800	100·0	387.072	100·0

Po saint-germainski mirovni pogodbi sta pripadla Mežiška dolina in Jezersko Jugoslaviji, Kanalska dolina pa Italiji. Da omogočim primerjanje s povojnim stanjem, naj navedem tu še rezultate predvojnih štetij, pre-

računane za teritorij povojne avstrijske Koroške, kakor jih objavlja avstrijska uradna publikacija rezultatov zadnjega štetja 1934:

	1880		1890		1900		1910	
	Število	%	Število	%	Število	%	Število	%
Slovencev	85.051	26·6	84.667	25·5	75.136	22·3	66.463	18·3
Nemcev	234.825	73·4	247.174	74·4	261.561	77·6	295.462	81·6
Drugih	211	0·0	222	0·1	295	0·1	334	0·1
Prisotnih avstr. državljanov . . .	320.087	100·0	332.063	100·0	336.992	100·0	362.259	100·0

Prvo štetje v avstrijski republici se je vršilo 7. marca 1923. Povpraševalo se je po jezikovni pripadnosti (sprachliche Zugehörigkeit; po uradnem komentarju „Sprache die jemand am geläufigsten spricht und in der er gewöhnlich denkt“), torej po kriteriju, ki bi bil po strogi interpretaciji uradnega komentarja bolj ugoden za Slovence kakor pa občevalni jezik. Razen tega prideta za nas v poštev še vprašanje po narodni pripadnosti (Volkszugehörigkeit) in po rasi; obe vprašanji sta bili stavljeni brez uradnih komentarjev in rezultati niso bili nikdar objavljeni. Upoštevalo se je pri naših vprašanjih vse prisotno prebivalstvo in ne samo avstrijski državljani. Štetje jezikovne pripadnosti je dognalo na teritoriju povojne Koroške 331.842 Nemcev (89,5%), 37.292 Slovencev (10,1%) in 1683 pripadnikov drugih jezikov (0,4%). Število Slovencev je torej baje nazadovalo skoraj na polovico stanja iz l. 1910.

Zadnje štetje se je vršilo 22. marca 1934. Izvedli sta se zopet dve važni spremembi: jezikovna pripadnost se določa le še pri stalno v dotičnem kraju bivajočem prebivalstvu (Wohnbevölkerung), obenem se pa spremeni tudi pojem jezikovne pripadnosti. Komentar k štetju pravi namreč, da naj vsakdo prijavi pripadnost k jeziku, „deren Kulturkreis der Befragte sich zugehörig fühlt“; ne gre torej več za ugotovitev objektivne jezikovne pripadnosti, ampak za subjektivno zavest pripadnosti h kulturnemu krogu kakega jezika. Po rezultatih tega štetja naj bi bilo na Koroškem od 405.129 stalno bivajočih prebivalcev 376.930 Nemcev (93,1%), 26.796 Slovencev (6,6%) in 1403 pripadniki drugih narodov (0,3%). Število Slovencev naj bi torej padlo v enajstih letih za nad 10.000. Način izvedbe štetja je bil takšen, da so se Slovenci pritožili pri Društvu Narodov.

Vsega tega razvoja si ni mogoče razlagati niti s prirodnim, niti z dejanskim gibanjem prebivalstva na ozemlju, naseljenem s Slovenci. Prirodni prirastek prebivalstva, t. j. presežek števila rojstev nad številom smrti, v slovenskem delu dežele ni posebno velik, vendar pa relativno nič

manjši kakor v nemškem delu Koroške. Primerjanje prirodnega gibanja z rezultati posameznih štetij dokazuje, da je bilo v slovenskih krajih izseljevanje vedno močnejše kakor doseljevanje; pri pretežno agrarnem značaju teh krajev to ni nič izrednega. Kljub temu pa živi na ozemlju, ki ga še štetje l. 1880 označuje kot slovensko, danes nekaj več ljudi kakor pa tedaj. Če bi ne sodelovali drugi faktorji, bi moralo število Slovencev narasti, čeprav ne v tisti meri kakor število Nemcev. Zato padajočega števila Slovencev v statistikah ni mogoče razložiti z depopulacijo slovenskega ozemlja, ampak samo z resnično ali pa dozdevno germanizacijo prebivalstva na tem ozemlju samem.

Kritika štetij mora izhajati najprej s stališča objektivnega jezikovnega stanja brez ozira na subjektivno zavest narodne pripadnosti. Če pregledamo s tega vidika kriterije, ki so bili odločilni za določevanje narodnosti pri posameznih štetjih — vse druge razlike v principih štetij so manj važne, — vidimo, da kriterij predvojnih štetij (občevalni jezik) in štetja 1923 (jezikovna pripadnost t. j. običajni jezik govora in mišljenja) približno odgovarjata tem zahtevam; za štetje 1934 pa priznava komentar sam, da je odločilen subjektivni kriterij in da številke nimajo namena, da bi podale objektivno jezikovno stanje. Zanesljivost štetij in način njihove izvedbe je pa poglavje zase. Za vsako štetje od 1880 dalje se množe pritožbe Slovencev, da štetje ni podalo objektivne slike; danes štetja za ugotovitev objektivnega jezikovnega stanja ne pridejo več dosti v poštev. To priznavajo tudi nekateri Nemci; tako ceni Th. Veiter v svoji knjigi „Die Slowenen in Kärnten“, ki je izšla 1936, število Slovencev na 55.000, citira pa neko uradno poročilo koroškega deželnega glavarja iz l. 1922., ki trdi, da živi na Koroškem 65.000 večinoma ne nacionalno usmerjenih Slovencev. Slovenci so izvedli l. 1923. privatno štetje, ki je dognalo v 57 občinah 71.452 ljudi slovenske jezikovne pripadnosti. Kdor je imel priliko potovati po Koroškem in priti v stik z ljudstvom, je moral spoznati veliko razliko med objektivnim jezikovnim stanjem in med rezultati uradnih štetij. Statistično je pa mogoče izvesti ta dokaz na podlagi cerkvene statistike, ki navaja pri posameznih župnijah na Koroškem razmerje med uporabo nemškega in slovenskega jezika v cerkvi, obenem pa navaja število otrok, ki sprejemajo v šoli verski pouk v slovenskem, oz. v nemškem jeziku; odločilen je pri tem materinski jezik šolarjev (prim. seznama v reviji Kulturwehr, štef. od julija 1929, str. 248—52, in pri Veiterju, n. o. m., str. 116—23).

Germanizacija se na Koroškem v resnici vrši, razen tega pa nastajajo razmerja izrazite dvojezičnosti, kjer n. pr. jezik v rodbini ni identičen z jezikom v krčmi in v javnosti. Ves ta proces pa še davno ni zavzel takih dimenzij kakor to trdijo uradne statistike. Pri odraslih ljudeh pretežno

agrarnih poklicev, ki ostanejo na svoji zemlji in zato niso izkoreninjeni, je tudi v primeru, da pri njih ni niti govora o slovenski narodni zavesti, malo verjetno, da bi začeli misliti in govoriti v drugem jeziku kakor so navajeni od svoje mladosti. Drugače je pa seveda z bodočo generacijo mladine in tu je nevarnost germanizacije v večjih dimenzijah zelo velika. Danes je pa po mojih preračunavanjih, ki slone na kombinaciji Veiterjevih podatkov o jeziku verskega pouka s splošnimi rezultati štetja 1934, izpopolnjenih z drugimi podatki le za nekaj župnij, kjer ne more biti dvoma o eksistenci Slovencev, čeprav v cerkvi ni več slovenskega jezika, na Koroškem še okrog 70.000 ljudi, ki v domačem krogu mislijo in govorijo slovensko.

Kako je pa s subjektivno stranjo problema, z narodno zavestjo? Statistika je tu še težje izvedljiva in sklepanje more biti navadno le indirektno. Zavest narodne pripadnosti je akt politične volje in v demokratičnem sistemu pride tu v poštev statistika volitev in plebiscitov. Res je, da velja ta kriterij absolutno le pri narodu v Renanovem smislu besede, kjer je narodnost vsakodnevni plebiscit, neodvisen od političnih strank, svetovnih nazorov in osebnih razlogov. Za Koroško vse to ne velja. Kljub tem rezervam pa hočem uporabiti to metodo, ki nam odkriva interesantne poglede in politično mentaliteto slovenskih Korošcev.

Državnozborske, deželnozborske in občinske volitve predvojne dobe se po večini niso vršile po načelih splošne, enake in indirektno volilne pravice in zato ne pridejo v poštev kot direktna slika političnega mišljenja celotnega prebivalstva; važne so le kot izraz mišljenja posameznih plasti. Tu se hočem omejiti na državnozborske volitve po uvedbi splošne volilne pravice, t. j. na volitve 1907 in 1911. Volitve se tedaj še niso vršile po proporcionalnem sistemu in Koroška je bila razdeljena na 10 volilnih okrajev in sicer na tak način, da so imeli Slovenci večino samo v enem volilnem okraju. Zato Slovenci v ostalih krajih deloma sploh niso postavili svojih kandidatov, deloma bi bilo pa mogoče pojasniti majhno število glasov, ki so jih ti kandidati dobili, s tem, da niso imeli nikakih izgledov na zmago. Tu se hočem zato omejiti samo na volilni okraj, kjer so imeli Slovenci večino; ta volilni okraj obstoji iz sodnih okrajev Borovlje, Doberla ves, Železna kapla in Pliberk.

Prebivalstvo (pris. avstr. drž.)			
	Skupaj	Slovenci	Nemci
1900	45.043	37.601	7.434
1910	46.270	35.735	10.513

Volitve							
	Vol. upr.	Odd. gl.	Velj. gl.	Slov. str.	Nem. lib.	Soc. dem.	Razc.
1907	9.890	8.224	8.191	4.668	2.077	1.436	10
1911	10.415	8.137	8.096	4.117	2.430	1.546	3

Proti štetju 1900 in 1910 so Slovenci upravičeno protestirali, ker je bilo tedaj naštetu premajhno število pripadnikov slovenskega občevalnega jezika. In vendar kaže ta tabela, da so bili rezultati teh javnih štetij prebivalstva za Slovence neprimerno bolj ugodni kakor pa rezultati tajnih državnozborskih volitev, kjer je dobila v okraju z ogromno večino Slovencev slovenska stranka le prav šibko večino glasov. Primerjava obeh volitev pa kaže, da je število slovenskih glasov v upadanju in da pri drugih volitvah ne doseže več celih 51%, medtem ko je število glasov ostalih dveh strank, ki sta obe pod nemškim vodstvom, vedno večje. Dr. Wutte je izračunal, da bi morali dobiti Nemci na podlagi volitev 1911 v plebiscitni coni A večino glasov (Kärntens Freiheitskampf, Beilage 13). Njegova metoda ni povsem točna, ker v enem delu poznejše cone A Slovenci 1911 sploh niso postavili kandidata (sodni okraj Rožek). Kljub temu pa bi morali Slovenci na podlagi teh volitev pred plebiscitom sklepati, da je izid zanje vsaj zelo dvomljiv.

Toda Slovenci so se zanesli na štetje 1910, ki je kljub svoji tendenčnosti dognalo na ozemlju cone A 49.600 (68,5%) pripadnikov slovenskega in samo 22.800 (31,5%) pripadnikov nemškega občevalnega jezika. Plebiscit jih je zato seveda zelo razočaral: Avstrija je dobila 22.025 (59,04%), Jugoslavija pa le 15.279 (40,96%) glasov.

Po plebiscitu so se Slovenci organizirali v Koroški Slovenski stranki, ki je pa dobila pri državnozborskih volitvah leta 1921 na teritoriju cone A le še 8.548 glasov. Za nadaljni razvoj naj navedem le nekaj rezultatov. Pri deželnozborskih volitvah je dobila slovenska stranka:

l. 1921.	9.863 glasov in 2 poslanca
l. 1923.	9.868 „ „ 2 „
l. 1927.	9.578 „ „ 2 „
l. 1930.	9.205 „ „ 2 „

Pri državnozborskih volitvah l. 1927. je dobila slovenska stranka 9.334 glasov; izgledov na mandat ni imela in pri zadnjih volitvah l. 1930. so njeni pristaši glasovali za kandidata nemške krščansko-socialne stranke. Pri predzadnjih občinskih volitvah l. 1928. je dobila slovenska stranka 9.260 glasov, pri zadnjih l. 1932. pa le 7.140 glasov; temu padcu pa morda ni pripisovati

posebnega pomena, ker pri občinskih volitvah vedno odločajo lokalni momenti in simpatije. Število volilnih upravičencev na Koroškem je bilo l. 1927. pri zadnjih državnozborskih volitvah, kjer nastopijo Slovenci zase, in pri zadnjih deželnozborskih volitvah l. 1930. okrog 217.000, število oddanih veljavnih glasov okrog 174.000. Slovenci so dobili pri zadnjih deželnozborskih volitvah l. 1930. 5,3% vseh veljavnih oddanih glasov.

Iz teh številk smemo sklepati, da je takoj po plebiscitu število pristašev slovenske stranke zelo padlo, v razdobju od l. 1921. do uvedbe avstrijskega avtoritarnega režima pa kaže stabilizacijo s sicer nekoliko padajočo tendenco, v celoti pa vendar stabilizacijo; pri nobenih državno- in deželnozborskih volitvah število glasov slovenske stranke ni bilo manjše od 9.000 in večje od 10.000. Kolikšnemu delu celotnega koroškega prebivalstva odgovarja število volilcev slovenske stranke? Če uporabimo količnik 5,3%, dobljen za zadnje deželnozborske volitve l. 1930., na vse stalno, v dotičnem kraju bivajoče prebivalstvo (Wohnbevölkerung) avstrijskega državljanstva (le avstrijski državljanji imajo volilno pravico), dobimo malo manj kakor 21.000 pripadnikov slovenske stranke. Upoštevati pa moramo, da živi med koroško „Wohnbevölkerung“ še 10.592 inozemcev, od katerih se jih je l. 1934. izjavilo za Slovence 1.885. Zato smemo reči, da je od 405.129 prebivalcev koroške „Wohnbevölkerung“ ali od 407.371 prisotnih prebivalcev okrog 23.000 pripadnikov slovenske stranke.

Ta številka je znatno višja od številke ki sta jo na nemški strani izračunala dr. M. Wutte in dr. O. Zell. Vendar pa je treba priznati, da je še vedno nižja od števila celo pri statistiki l. 1934. naštetih Slovencev. Če jo primerjamo s cenitvijo še danes slovensko govorečega prebivalstva (70.000), vidimo, da je le ena tretjina slovensko govorečih Korošcev v taboru slovenske stranke. S tem pridemo do istega rezultata kakor poročilo slovenske koroške manjšine za evropski manjšinski zbornik: „...Dies ist auch deswegen notwendig, weil die Kärntner Slowenen politisch in drei Parteien organisiert sind. Annähernd ein Drittel ist der slowenischen Partei eingegliedert, das zweite Drittel — bestehend hauptsächlich aus Arbeitern und Keuschlern — ist socialdemokratisch, der Rest gehört der stärksten bürgerlichen Partei Kärntens, dem Landbunde, an.“ (Die Nationalitäten in den Staaten Europas, Wien 1931, str. 312).

S temi statistikami nikakor nočem tajiti, da so pri plebiscitu in pri volitvah pri mnogih odločali drugi in ne narodni motivi. Toda dejstvo je, da je pri plebiscitu ogromno število Slovencev glasovalo za Avstrijo in da sta v dobi parlamentarizma po plebiscitu dve tretjini Slovencev v taboru strank, ki vodijo izrazito nemško politiko. Vseh teh ljudi ne moremo šteti za Nemce, ne moremo jih pa prištevati med zavedne člane slovenske narodne skupnosti v Renanovem smislu besede. Nahajajo se v vmesnem stanju, ki se more končati — o tem so si v srcu edini slovenski in nemški raz-

iskovalci — samo na dvojen način: ali postanejo Slovenci tudi po zavesti ali pa izgube tudi objektivne znake slovenstva in se ponemčijo tudi po jeziku. Zato je pa tembolj važno vprašanje vzrokov tega kričečega nesoglasja med objektivnim jezikovnim stanjem in subjektivno narodno zavestjo. (Dalje.)

Ekvinokcij

Anton Debeljak

Učakal spet sem čas enakonočja.
Vladarsko žezlo Sušec si lastí.
Nemir drhti od hoj in iz hrastí,
vihar vrši prek polja in pobočja.

Že slednji stvor iz plodnega območja
kleče ljubezen sveto zdaj časti,
nikjer ne vidi zanke ne pasti,
kaj naglo zdaj se najdejo sozvočja.

Kako pa s tabo, počrneli panj,
pomladna vihra ti osrčje stresa,
še v sebi čutiš krila plodnih sanj?

Kar slutim, da zdaj zdaj odpreš očesa,
da z vsakim vlakencem se braniš konca
in tiho vpiješ: Sonca, sonca, sonca!

Svoboda

Ferdo Kozak

I.

V večer je zavrnil vlak in razsvetljena vrsta vagonov se je utrnila skozi predmestje. Soj steklene mesečine je ostal na mokrih tračnicah za njimi, oblaki pare po golem grmovju.

Praga—Pariz—London!

Sedaj sede v zakurjenih kupejih tisti, ki odhajajo, in pod njihovimi sedeži grmi pesem železnih koles. Nekateri se pri oknih še poslavljaajo od mesta, drugi so že privlekli iz kovčegov knjige ali volnene odeje, iz kota je zadišalo po pomarančah. Nekdo se smeje, zunaj vriska stroj.

V tak zakurjeni kupe se je stisnila tudi moja želja.

„Pojdi striček, ne razburjaj se.“ Prijela ga je pod pazduho, odvedla h kočiji in ga posadila vanjo. Tudi Geza mu je pomagal sestiti. Zopet so zaklepetala kolesa po mehki travi mimo jagnedov in kočija je izginila v polju.

Adam in Krista pa sta še sedela. Še je držal Adam roko okrog njenega drobnega telesa.

„Jezus, Adam, kaj bo pa zdaj,“ je dahnila Krista in po licih so ji tekale solze.

„Nič,“ je pristavil Adam,“ a glas se mu je tresel. Nikogar ni bilo več v bližini, pastirji so že odgnali in onih s kočijo tudi ni bilo več. Adam je hotel, da bi pozabila, kar se je zgodilo. Zopet jo je prijel čez rame in jo poljubil. Ali Krista je postala hladna. Samo jokala se je. Čakič jima je vse pokvaril.

„Eh, kaj mi pa more, stari. Kmalu bom postal mojster, nato te vzamem, pa če bo vrag“, je jezno dejal Adam.

Počil je z bičem, da se je odbijalo od jagnedov in so krave nejevoljne zmigale z ušesi. Tudi Kristi je odleglo, ko sta šla proti vasi in sta se čisto mirno pogovarjala. Prav zadnja sta prignala v vas. Ljudje so že sedeli na stopnicah ob cesti in fantje so se zbirali za ponočevanje. Postajali so že pod okni, trgali rože ali pa so v gručah poskušali s pesmijo.

(Konec sledi).

Koroško vprašanje

Fran Zwitter

Med momenti, s katerimi se razlaga nemška orientacija dela koroških Slovencev, naj omenim najprej koroški regionalizem. Znano je, da so vodili Nemci plebiscit pod geslom: Kärnten frei und ungeteilt! Mnogi pisatelji pripisujejo prav temu geslu odločilen pomen za avstrijsko zmago.

Po mojem mnenju so deželni regionalizmi historične kategorije. V dobi pred narodnim preporodom predstavlja kranjstvo, štajerstvo, koroštvo itd. najvažnejšo obliko skupnostne zavesti, kolikor ljudstvo tedaj ni bilo sploh popolnoma pasivno. Do srede 18. stoletja, ko je bila deželna uprava skoraj popolnoma v rokah deželnih stanov, je imel deželni regionalizem tudi poseben organ svoje politične volje. V dobi narodnega preporoda pride pa v tem pogledu do velike spremembe. Razlogov, ki so privedli do nje, ne morem tu podrobneje analizirati. Končni efekt je pa bil, da postane odslej odločilno razlikovanje v Slovence in Nemce, ne pa več v Kranjce, Štajerce in Korošce. Vendar pa stari deželni regionalizmi niso popolnoma izginili. Na Kranjskem in na Štajerskem so danes že primeroma manj občutni. Kdor je imel pa priliko, spoznati življenje na Koroškem, je moral ugotoviti, da je

koroški regionalizem v čisto pristni in ne narejeni obliki mnogo bolj močan kakor paralelni pojavi drugod. Klasično območje tega „Kantönli-Geist“-a sta dve evropski državi: Avstrija in Švica. Nikjer drugod ni regionalizem tako močan. To se kaže celo v decentralističnem značaju političnih uredb teh sicer tako majnih in homogenih držav. Jasno je, da je pri tem vplival v neki meri tudi geografski značaj zemlje, t. j. zaprtost alpskih kotlin, ki krepi med njihovimi prebivalci zavest skupnosti.

Vendar sem prepričan, da koroškemu regionalizmu nikakor ne gre pripisovati odločilne vloge za politično orientacijo Korošcev. Zemlja sama ni nikak fatum, ki bi produciral zavest ljudi. Da je to stališče geografskega determinizma napačno, dokazuje že dejstvo, da se ozemlje in meje Koroške v zgodovini pogosto menjajo. Nekoliko bolj realen pomen dobi koroški regionalizem v luči gospodarskih interesov. Sem spada n. pr. znani argument, da pomeni jugoslovanska zmaga v coni A izgubo celovškega trga za agrarne produkte. Ta argument spada med priložnostne motive plebiscitnih odločitev, torej v isto vrsto kakor n. pr. dejstvo, da ima Jugoslavija vojaško obveznost, Avstrija pa ne. — V celoti je pa mogoče reči, da se je na Koroškem izvršil isti proces kakor drugod in da tam koroški regionalizem že davno ni več odločilen. Z njim predvsem absolutno ni mogoče razložiti dejstva, da se je del slovensko govorečega prebivalstva odločil za slovensko zavest, drugi del pa proti njej. Kakor bomo namreč videli, so se proti slovenski zavesti odločile prav tiste socialne plasti, za katere ni mogoče trditi, da vise s posebno ljubeznijo na zemlji in na starih, častitljivih tradicijah. Zato mislim, da je bilo geslo o nedeljeni Koroški bolj lepa gesta in dekoracija kakor pa resnično najgloblji in odločilni motiv.

Mnogo bolj važen vzrok je stoletna nemška politična in gospodarska premoč v deželi. Koroško plemstvo je bilo nemško ali se je pa vsaj zelo zgodaj po ogromni večini ponemčilo. Višja duhovščina je bila tudi nemška. V mestih in trgih je bila vsaj višja plast sestavljena iz nemških doseljencev in pa iz ljudi, ki so se že zelo zgodaj prilagodili jezikovnemu značaju svojega socialnega sloja. Moderna doba je ustvarila sloj večjih gospodarskih pridobitnikov, ki nastanejo z bankami, veletrgovino, industrijo in rudniki, in pa intelektualne sloje, ki žive po večini kot državni uradniki ali pa v svobodnih poklicih (juristi, zdravniki, inženjerji, profesorji, učitelji itd.). Vsi ti poklici so bili po veliki večini vedno nemško orientirani. Pri tej asimilaciji socialno nadrejenih, ki so potem vplivali na vse druge s svojim zgledom in s svojo močjo, moramo ločiti dve razdobji. Pred sredo 19. stoletja je ostala germanizacija omejena na višje socialne plasti, kjer se je pa vršila pretežno nezavedno kot del samo ob sebi umevne prilagoditve novemu socialnemu okolju. Kasneje pa postane germanizacija zavesten političen program, ki se ne omejuje več samo na višje plasti, ampak hoče zajeti tudi vse, ki so pod njihovim vplivom ali

pa od njih odvisni. Njenim namenom služi ves državni in deželni aparat, vse šolstvo, vsa trgovina, industrija, rudniki in železnica.

Efekt nemške premoči je bil v prvem razdobju asimilacija socialno pomembnih, a številčno slabih vrhnjih plasti, ki se je izvršila nezavedno; ljudstvo je pa ostalo slovensko. V drugem razdobju je zajela germanizacija tudi druge plasti in se ni vršila več nezavedno; istočasno se pa širi tudi nasprotna akcija, slovenski narodni preporod. Sugestivni vpliv nasprotnikove gospodarske, politične in kulturne premoči prihaja še vedno zelo v poštev, še bolj pa seveda politični in gospodarski pritisk sam. Vseh teh momentov ne smemo prezreti. Vendar sem pa prepričan, da bi uspeh germanizacije ne bil tako velik, če bi prihajali v poštev samo ti zunanji faktorji in če se jim ne bi pridružili še notranji motivi, ki so delali v njenem smislu.

Preden odgovorimo na to vprašanje, moramo primerjati značaj krajev, ki so zapadli germanizaciji, in krajev, ki so ostali slovenski. To nalogo si je zastavil dr. M. Wutte v svoji prvi razpravi o germanizaciji Koroške, ki je izšla pred 30 leti (*Die sprachlichen Verhältnisse in Kärnten auf Grundlage der Volkszählung von 1900 und ihre Veränderungen im 19. Jahrhundert, Carinthia I, 96, 1906*), in prišel do naslednjega rezultata:

„Der Grund des Vorherrschens des deutschen Elementes in den größten Orten des slowenischen Sprachgebietes ist die Tatsache, daß Handel, Industrie und Gewerbe sich vielfach in deutschen Händen befinden. Auch der Verkehr begünstigt das deutsche Element. Überall dort, wo Verkehrsstrassen das Land durchziehen, dringt das deutsche Element siegreich vor, während mehr abseits gelegene Gegenden den slowenischen Charakter reiner und länger bewahren. So kann man auf der Sprachenkarte an der stärkeren Mischung des slowenischen Gebietes den Zug der Südbahn von Unterdrauburg bis Villach und den der Strassen über den Loibl und den Seeländer Paß unschwer verfolgen. Ebenso ist das verkehrsreiche Kanaltal und das unterste Gailtal deutsch oder wenigstens stark gemischt. Am meisten begünstigt aber wird das deutsche Element durch den Fremdenverkehr, wie dies die jetzt schon fast ganz deutschen Ufer des Wörthersees beweisen“ (str. 159—60).

In nekaj strani kasneje: „Fragen wir nun nach der Ursache der Zunahme der deutschen Umgangssprache, so gibt uns der Charakter der Gegenden, wo eine solche Zunahme zu bemerken ist, selbst Aufschluß. Überall dort, wo Fremdenverkehr (Wörthersee, Nötsch und Förk), Industrie (Ferlach) oder regerer Handel und Verkehr (Klagenfurt und Umgebung, die Gegenden an der Südbahn östlich von Klagenfurt, die Gegend von Unterdrauburg) herrscht, hat das deutsche Element erheblich zugenommen. Industrie, Handel und Verkehr sind also in Kärnten die besten Bundesgenossen des Deutschtums. Sie sind fast durchwegs in den Händen der wirtschaftlich stärkeren und fortschrittlicheren Deutschen, mit ihrer Entwicklung schreitet auch die Weiterverbreitung der deutschen Umgangssprache vor“ (str. 173—74).

Dr. Wutte trdi dalje, da ne more biti govora o nasilni germanizaciji — teza, ki je seveda več kakor dvomljiva. Nekega pravega jedra pa ni

mogoče odrekati njegovemu članku. Kraji, ki žive od industrije, trgovine, prometa (železnica!) in tujskega prometa, so mnogo bolj ponemčeni in nemško orientirani kakor pa pretežno agrarni kraji. Letoviški kraji ob Vrbskem jezeru so bolj ponemčeni kakor pa vasi v gričevju severno od jezera, ki leže tik ob narodni meji. To tezo je pa treba še razširiti na vsa mesta in trge in ne samo na tisti del njihovega prebivalstva, ki živi od gospodarskega pridobivanja, ampak tudi na uradništvo. Sem spadajo slednjič še vsi tisti, ki na vasi predstavljajo najbolj pomeščanjeni element (učitelj, poštar, gozdar). S tem pridemo do rezultata, ki ga bodo priznali vsi tisti, ki poznajo razmere na Koroškem: slovenski jezik in zavest predstavlja v prvi vrsti kmetski element z duhovščino, germanizacijo in še bolj nemško orientacijo pa pomeščanjeni element.

To je pa seveda samo konstatacija dejstva, ne pa njegova pojasnitev. Če primerjamo razmere na Koroškem, Štajerskem in Kranjskem, vidimo najprej, da ta pojav ni nič specifično koroškega. Za kranjska mesta je znano, da so prešla šele za Taaffejevega režima v osemdesetih letih preteklega stoletja definitivno v slovenske roke. Še težji je bil položaj na Štajerskem vseskozi do l. 1918., v gospodarskem pogledu pa so še danes Nemci zelo močni. Nagnjenost k nemški orientaciji pri urbaniziranem elementu torej ni nič specifično koroškega in mora imeti globlje korenine. Na drugi strani nas pa uči primer kranjskega in deloma tudi štajerskega meščanstva, da tu ne gre za nikak nesprenemljiv fatum. Slovensko predvojno meščanstvo teh dežel je pokazalo — potem ko se je orientiralo v slovenskem smislu — veliko nacionalno borbenost. S tem je dokazalo, da bi moglo biti drugače tudi na Koroškem.

Kakšni so torej resnični razlogi nemške orientacije urbaniziranih plasti? S koroškim regionalizmom tu seveda ne bomo prišli daleč. Kdo bi hotel verjeti, da visi urbanizirani človek z večjo ljubeznijo na posebnostih lokalnega klorita in lokalne zavesti kakor pa pravi kmet? Mnogo bolj tehten vzrok je nemška gospodarska in politična premoč. Tu ni težko spoznati, da pridejo doseljevanje iz nemških krajev, znanje nemškega jezika, sugestija nemške kulture in mnenje o superiornosti vsega nemškega, posebno pa materialna odvisnost od nemškega delodajalca in nemške javne oblasti pri urbaniziranih plasteh mnogo bolj v poštev kakor pa pri kmetskem sloju. Vzporedno s temi zunanji razlogi pa vplivajo pri teh socialnih plasteh še drugi, notranji motivi.

A. Beg, ki je v predvojni dobi z veliko ljubeznijo zbiral podatke za narodnostno stanje na Koroškem, je napisal v epilogu svoje knjige „Slovensko-nemška meja na Koroškem“ naslednje opombe:

„Ne prisvajam si ne pravice ne sposobnosti, dajati poklicanim činiteljem navodil in podrobnih načrtov za narodno bojevanje. Znano mi je, da je laglje svetovati, kakor pa storiti; laglje grajati, kakor pa zboljševati. Vendar pa ne morem

zamolčati subjektivnega prepričanja, da je politika koroških voditeljev izza Einspielerjeve dobe pa do današnjega dne polagoma, toda sistematično odbijala za duhovniki najvplivnejše narodne bojvnike t. j. učiteljstvo. Res, da je k odtujenju učiteljstva mnogo pripomogel nesrečni sistem, res pa je tudi, da bi se s prijazno in pravično pisavo in taktiko bilo dalo polagoma pridobivati posamne učitelje v narodne vrste. Toda politična organizacija se je preveč razdeljevala med šarže okoli celovškega kapitelja, novodobno šolstvo in njega učiteljstvo pa se je odkrito in prikrito pikalo, a to brez razlike narodnosti, dokler se ni učiteljstvo umaknilo od politične organizacije in — od svojega naroda sploh. — Kdor bi mi hotel očitati, da mi narekuje tako pikre besede liberalizem, temu priporočam, naj pazno prečita vse koroško časopisje od Einspielerjevega „Priatelja“, oziroma „Slovenca“ pa do zadnjih letnikov „Mira“. Zapostavljeni učitelji ne le, da so sami uskočili v nasprotniški tabor, temveč so potegnili za seboj tudi vplivnejše posestnike. In tako so nastali po deželi takozvani „deutschfreundlich“, „fortschrittlich“ krogi, ki bi mnogi izmed njih bili še pred leti s poštenim in treznim kompromisom pridobiti za slovensko stvar. Saj navadno še sami zatrjujejo, da so Slovenci, le svobodno prepričanje si hočejo ohraniti ter se ne puste upregati v nazadnjaški jarem. Danes je v takih izgovorih že več frazerstva, kakor resnice, da si nemškutarji tolažijo z njim svojo vest. Neki starejši učitelj, rodом Slovenec, mi je odkrito priznal, da se odteguje slovenskemu političnemu delovanju le zato, ker bi ga njegovi stanovski tovariši začeli črtiti, češ, da se brati s sovražniki novodobne šole.“ (str. 103—104).

Podobne trditve ponavlja A. Beg tudi v svoji knjigi „Narodni kataster Koroške (Lj. 1910, str. 70, 76). V resnici so vsi tisti, ki danes študirajo politično zgodovino Koroške koncem preteklega stoletja, presenečeni, ko vidijo, da si stojita v slovenskem in mešanem delu dežele le dve stranki nasproti, slovenska konservativna in nemška liberalna. V vseh sosednjih pokrajinah na severu in na jugu poznajo Nemci in Slovenci obe orientaciji. Le za slovensko Koroško se zdi, da je narodna orientacija odvisna od svetovnega nazora. Zato se meščanske in pomeščanjene plasti ne odločajo le za liberalizem — to delajo te plasti tudi drugod — ampak tudi za nemštvo.

Zdravilo, ki ga predlaga A. Beg, t. j. stari nasvet narodne sloge, se mi zdi manj prepričevalno. Razkol med obema političnima, kulturnima in gospodarskima orientacijama je bil pač na Koroškem prav tako nujen kakor drugod. Zato slovenski liberalci ne bi smeli samo jadikovati, ko so videli, da dela politično vodstvo v Celovcu v smislu konservativnega nazora. Saj je bilo tudi drugod na Slovenskem v začetku tako. Slovenski prepород v šestdesetih letih se je začel v znamenju konservativnih gesel. Šele kasneje se je formiral v poseben političen tabor tudi slovenski liberalizem. S tem so bili ustvarjeni prvi pogoji za osvojitve mest in trgov po Slovencih. Na Koroškem pa do poskusa formiranja slovenskega liberalnega tabora sploh ni prišlo. Težkoče bi bile seveda zelo velike in trenutni uspeh majhen; vendar bi pa mogel tak poskus slovenski stvari samo koristiti. Neaktivnosti slovenskega liberalizma, ki je slonela na napačno uporabljanem geslu narodne sloge, je treba pripisovati del krivde na dejstvu, da so prešli libe-

ralno usmerjeni ljudje v tako ogromni večini v nemški tabor. Zunanjemu momentu nemške premoči in pritiska, ki je bil že sam zelo pomemben, se pridruži še notranje moralno opravičilo in Deschmannov problem postane za slovensko Koroško reden in trajen pojav. (Dalje)

Življenje in delo Venca Poviškaja

Ciril Kosmač

(Konec)

Vsak se maščuje po svoji pameti in po svojih močeh: nekateri strupeno sovražijo, drugi pa iz samega maščevanja dajejo z odprtimi rokami in ljubijo čez mero. Prvi škodujejo drugim, drugi — sebi a vsem je maščevanje trpka slast.

Tudi v Vencu Poviškaju so bili zarodki vseh človeških strasti: nekatere so že v kali pomrle, druge so pognale in se razbohotile v cvet, tretje so še čakale svoje pomladi. Maščevanje se je zelo pozno zbudilo v njem; zbudilo se je sicer sunkovito in se z zanosom razraslo, a živelo je kratko življenje, podobno življenju muhe enodnevnice: v jutranji zori se je izleglo in o prvem svitu radostno vzletelo soncu naproti, o svetlem dnevu je veselo frfotalo pred velikimi črnimi očmi Venca Poviškaja in ga zapeljavalo s svojimi pisanimi prosojnimi krili, o mraku pa je že omagalo pod prvo kapljo večerne rose, ki je legla na lahka krila; zgrudilo se je ob klancu in umrlo. In vendar to kratko življenje ni bilo zaman: Venc Poviškaj je okusil vso slast maščevanja in se po svoji pameti in po svojih močeh maščeval Zinki in vsem, ki so mu kdajkoli prizadejali kaj hudega in bridkega. Maščeval se je seveda tako, da je samega sebe krepko lopnil po glavi.

Ko je odhajal od sestre Pavle, je bil še ves v ognju. Pri srcu mu je bilo čudovito prijetno in lahko; korakal je strumno in če bi vaški paglavci stopili predenj, se zgrabili za trebuhe in se začeli dreti nad njim, bi jih gotovo namlatil. Vsakomur bi pogledal naravnost v oči, izzivalno in zasmehljivo; niti pred Zinko ne bi vztrepetal. Toliko zanosa in junaštva je bilo v njem, da je v žepu stisnil pesti, se škodoželjno nasmehnil in glasno rekel:

„Tako, zdaj pa imaj!“

Bil je prepričan da se je maščeval pogumno, nemara celo predrzno. Videl je Marjanco, Zinko, Petra in Izidorja, kako bodo skočili k njemu in ga s sklenjenimi rokami prosili, naj se zaskozibog premisli in zahteva od Pavle, da mu vrne hišo. In on? On bo odločno vztrajal.

„Ne in ne!“ je glasno dejal, široko pljunil v grm ob cesti in udaril s peto ob tla.